

Nagy András

1899–1974



Nagy András negyedszázadon át volt a Református Teológiai Fakultás professzora. 1936-ban tanári székfoglaló beszédét Ézsaiás próféta Ebed-Jahve énekeiről tartja *Az Úr szenvedő szolgája* címmel. Méltó és indokolt, hogy életművének vázolását egy-egy ézsaiási idézettel vezessük be, hisz egész lényét az Ószövetség megígért Messiásához, az Újszövetség Jézus Krisztusához, az ő személyes Urához kötötte.

Korszakok tüzeiben

Népek világosságául adtalak.
Ézs 49,6

Nagy András kora, a huszadik század első 75 éve, a magyar történelemnek egyik legválóságosabb korszaka. Nemzeti érzések lángolnak fel, majd kialszanak, remények születnek és elhalnak,

földi hatalmak látható határokat húznak meg, s a szögesdrótok véresre hasítják a lelkeket; de sokan hiszik, hogy ahol az Úrnak Lelke, ott a szabadság (2Kor 3,17), s ott a határok az emberi lélek számára átlátszóvá és átjárhatóvá válnak. Isten gondoskodott, hogy az anyaszentegyháznak olyan tanítói-prófétái legyenek, akik a „felhőnek és a borúnak” (Ez 34,12) ebben a korszakában Krisztus-követőkként a nép világhosszágává váljanak.

Erdélyben senki sem vonhatta ki magát a politikai változások kényszerítése alól, s ez vonatkozik az egyházra és szolgálóira is. Az 1914–18-as világháborúig tartó első korszakban, a millenium utáni hangulatban, újraéledtek a 48-as nemzeti eszmék, s ezeknek személyi megtestesítője Nagy András tanára, majd püspöke, Nagy Károly volt. Az ő asztalütőgető hevessege a tanítványban belső izzó erőként jelenik meg. A második korszak, *Trianon után, a bécsi döntésig*, az új politikai helyzet elfogadásának és a kisebbségi élet megszervezésének az ideje volt. Ekkor lesz Nagy András teológus, lelképásztor és teológiai tanár, így ezzel a korról valamivel részletesebben kell foglalkoznunk. Olyan lelki-szellemi mozgások indulnak meg az erdélyi református egyházban, amelyeknek mindegyike az ő sorsát és lelki arcát is alakította. Időrendben először talán arról az importált „alföldi pietizmusról” kell megemlékeznünk, amelynek képviselője a tanár Kecskeméthy István volt. Ezt a hatást azonban Nagy András a befelé élő lélek csendjében és paraszti származásának józanságával gyúrta át. Kecskeméthyben megfért pietizmusa mellett a boncolgató bibliakritika is, de Nagy András hamar visszaverte ezt a kísértést, noha ő maga boncolgató, analitikus alkat volt. A 20–30-as években szinte senki sem vonhatta ki magát Makkai Sándor hatása alól: minden tanítványában visszhangra talált a gondolat, hogy a magyar református egyháznak a világ egyházai között sajátos történeti küldetése van, s ezt Nagy András saját maga és egyháza prófétái megbízatásában látta. 1936-ban jön fel Kolozsvárra, ahonnan főleg Imre Lajos, de mások is szervezik és irányítják a belmissziós mozgalmakat, az egész református ifjúsági, nőszövetségi, bibliaköri munkát. A konferenciák, a Vécsi Szövetség szellemi-lelki elitje megalakulásának és működésének a kora ez, amelybe Nagy András is bekapcsolódik. Az „öntudatos kálvinizmus”, a belmissziós törekvések és a kisebb mértékben, inkább csak egyes személyekben jelentkező kegyességi irányzat az a táptalaj volt, amelyben az Ige magja megfogant, s amelyben az újreformátorinak is nevezett Ige teológiája otthonra talált – sokkal maradandóbban, mint bárhol máshol külföldön. A bibliai tudományok terén, a korszak elején, ez a teológia hadat üzent a bibliakritikának s az Ige történetiségét másodrendű szempontként fogta fel. Először Tavasz Sándor, majd fokozatosan tanártársai mind – Kecskeméthy ebben is kivétel – az Ige teológiája mellé szegődnek, s közöttük elég korán Nagy András is. Megfigyelhető ez már az 1929-ben megjelent *Jeremia és korában*, s csúcát éri el az 1945-ös *A váltáság gondolata az Ótestamentumban* című főművében. 1940–44 között Észak-Erdély visszakerül az anyaországhoz, s mindenki megpróbál összmagyarságban és egyetemes magyar reformátusságban gondolkodni. Megfigyelhető azonban, hogy az erdélyi református teológia mint tudomány és mint fakultás megőrzi lelki-szellemi önállóságát és sajátos „transzilván” beállítottságát. Ez annak tulajdonítható, hogy 1940-ben a kolozsvári fakultás tanári karának törzstagjai, Tavasz Sándor, Imre Lajos, Nagy Géza és Gönczy Lajos már másfél évtizede együtt vannak és ugyanahhoz a lelki csapathoz tartoznak. Ez a kor Nagy András írói és egyházközületi munkásságának legtermékenyebb szakasza, de cikkei nem Budapesten vagy Debrecenben jelennek meg, hanem inkább erdélyi folyóiratokban, s csupán erdélyi periodikákat szerkeszt. Életének utolsó 30 éve a *második világháború utáni* korra esik. A kommunizmus általános szorításában különösen két tény bénította az erdélyi református egyházi és teológiai életet. Először az, hogy elszakadt az anyaországtól és nem élt már Nagy Károlyéknak az a nemzedéke, amely tudta, hogyan kell ezt nagyobb vérvesztés nélkül túlélni. Eközben 1948-ig fokozatosan, majd attól kezdve 1990-ig végképpen, a magyarországi református egyház elfelejtkezett Erdélyről. Nagy András ez az elszakíttóság testileg-lelkileg megviselte, különösen akkor, amikor nem lehetett fia mellett annak utolsó napjaiban. A

kommunizmus másik átka az ateizmus volt, ez az ideológiátlan ideológia, amelyet ő nemcsak elfogadni, de falusi kegyességben gyökerezett hitében élve, még csak megérteni sem tudott.

A Református Teológiai Fakultásnak az a tanári kara, amelynek Nagy András 1936-ban tagja lett, kétségtelen talentumos-karizmatikus tanári kar volt. Különös kegyelem és az erdélyi anyaszentegyház megmaradásának egyik biztosítója volt ez, az ti., hogy Isten kegyelmi választása egybeesett két püspök, Nagy Károly és Makkai Sándor helyes egyházpolitikájával, amelynek része volt az is, hogy jó szemmel válogatták ki azokat a tanárokat, akik a jövődő lelkipásztorokat hitben, tudományban nevelik. Ez a sorsokat sodró kor nem ragadta magával őket sem a mélyben lappangó kommunizmus felé, noha mindegyikük érzékeny volt a társadalmi kérdések iránt, sem a nemzeti köntösbe bújtatott jobboldal felé, jóllehet erdélyi magyar népünkért sokkal többet tettek, mint a kor nyilas politikusai. A hitben gyökerező szilárd jellem mindezekről megóvta őket és anyaszentegyházunkat, s ez érvényes az akkori tanári kar minden egyes tagjára, Nagy Andrásra is. Így igaz és találó, hogy Isten őt és tanártársait erdélyi népünknek és egyházunknak világosságul adta.

Göröngyös életút

Fájdalmak férfია, betegségek ismerője.

Ézs 53,3

Ez az ézsaiási idézet az Úr szenvedő szolgájáról szól, s az ApCsel 8,32–33-an keresztül Jézus Krisztusról, akinek szenvedésében viszont Nagy Andrásnak is része volt (1Pt 4,13). Ebben a zaklatott életsorsban meg kell látnunk azt is, hogy az, ami vele történik, ahogyan sorsa alakul, nem attól függött, hogy ő mit akart, hanem mindig másokat használt fel Isten erre. Nemcsak a karrierizmus, az önjelölés és az akarnokság állt távol tőle, de még hivatali megérdemelt előrehaladását sem akarta munkálni.

Nagy András 1899. január 24-én született Magyarózdton (Alsó-Fehér vármegye). Édesapja, Nagy István, magas szikár ember volt, édesanyja, Magyar Kata, melegszívű, bogárszemű aszszony. Első két gyermekük meghalt, ő harmadikként jött a világra, s csak 13 éves korában születik István nevű öccse. Szülőfalujában jár elemi iskolába. A háromholdas szegényparaszt család nem gondolhatott arra, hogy fiát taníttassa. Kézzelel írt önéletrajzában (1) beszámol arról, hogy 1911. január 15-én Jancsó Lajos marosújvári lelkipásztor, esperes egyházlátogatást végez a gyülekezetben, magához hivatja Nagy Istvánt, és egyenesen megparancsolja, hogy bármely áldozat árán vigye fiát a nagyenyedi kollégiumba. Ezt a család anyagilag nem bírta volna, ezért a szülők elhatározták, hogy a marosvásárhelyi katonaiskolába adják. A kis András napokig sírt emiatt. Gyulafehérvárra, római katolikus iskolába hívják, de ebbe a család nem egyezett bele. Így mégis a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumba kerül. Később hálásan emlékezik meg arról, amit lelkileg, szellemileg és anyagilag ettől az iskolától kapott, azzal is, hogy *A váltság gondolata az Ótestamentumban* c. főművét nevelőanyjának, a Bethlen Kollégiumnak és Kolozsvárra költözött főiskolájának ajánlja. Itt először fél, majd háromnegyed, végül teljes kedvezményt kap. Az 1914-ben kitört világháború felgyorsította az életet: a VI. osztályt magánúton tette le, VII. osztályos csak öt hónapig, VIII. osztályos csak két hónapig volt.

1917 februárjában besorozták, április 16-án gyorsított, ún. hadiértségit kellett tennie, s 18-án bevonult a kolozsvári 21-es gyalogezred Szentesen tartózkodó pótzászlóaljához. A tiszti iskola elvégzése után a tüzérekhez helyezték át, s onnan került ki először az orosz, majd annak összeomlása után az olasz frontra. Dél-Tirolban katonáskodott egy már majdnem elvesztett háború tisztjeként az a Nagy András, akinek egész lelkiségétől távol állt minden erőszakosság, vérontás. Egy később német nyelven megírt önéletrajzában így vall erről: „Aszkétaként és pesszimizmus-sal vettem alá magam a háború kikerülhetetlen életmódjának ... egy hazug világ és életszemlé-

let omlott össze bennem egy szempillantás alatt.” (2) Hazafelé tartva, Piskin éri a forradalom, ahol a csőcselék megfosztotta rangfokozatától. Egypár hónapig otthon kellett maradnia, mert a tüdőbaj ágyának döntötte. De közben már 1918 tavaszán Szabó Zoltán hátszegi lelkipásztor beírta a Teológiára, amit ő – saját bevallása szerint – nem kért, de nem is vett rossz néven tőle. A beiratkozási időpont 1918. április 13., de csak az 1918/19-es tanévben kezdi meg az első évet, ekkor jegyzik be nevét a Fakultás anyakönyvébe 26/1918–19 szám alatt. Valószínű, hogy azért kellett ezt megtenni, nehogy ismét visszavigyék a frontra. De tulajdonképpen csak 1919. január 6-án kezdi az órákat látogatni. Még mindig katona, s így abban a kedvezményben részesülhetett, hogy 1920 januárjában, tehát egy előrehozott időpontban alapvizsgázott, hogy kiküldhessék exmisszióba a Hunyad megyei Borbátvízre, amely akkor még anyaegyház volt (3), majd Lupényba. Borbátvízhez tartozott Puj leányegyház, s itt ismerte meg a helyi földbirtokos család, Puy Sándor és Benkő Julianna leányát, Emíliát, akit két év múlva feleségül vett. A nyolc félév vizsgáit végül is három év alatt tette le, s végbizonyítványát, amelyet Makkai Sándor igazgató írt alá 1921. május 31-én, s jeles minősítésű első lelkészképesítő diplomáját, Nagy Károly püspök aláírásával, június 28-án kapta kézhez. Közben 1920-ban beiratkozott a Református Tanárképző Intézetbe, de nem fejezhetette be, mert az első lelkészképesítő után azonnal kihelyezték Tordára segédlelkésznek. Ott, a Tanárképző Intézetben – ahogyan kiállított lecke könyve bizonyítja – filozófiát Bartók Györgynél és Varga Bélánál, neveléstörténetet Schneller Istvánnál, egyházjogot Kolozsváry Bálintnál hallgatott. Tehát a gimnázium padjaiból egyenesen a frontra ment, onnan közvetlenül a Teológiára. Ezekről az évekről így vall a már említett önéletrajzában: „A teológiai professzorok melegszívűen mutattak rá arra, amit Isten nekem ajándékozott. Ez kezdetben idegenül hangzott..., de megtanultam imádkozni eltűnt magányosságom. A Teológia menedékem, üdvöm volt.”

1921. július 1-től október 15-ig segédlelkész Tordán, majd első svájci tanulmányútja következik. Tanárai ajánlására kap külföldi ösztöndíjat és iratkozhat be a baseli Teológiára. Először 1921. október 20-án kelt levelében az alumneumhoz fordul felvételi kéressel, majd október 24-én a Teológiához, mellékelve a már említett német nyelvű curriculum vitae-t. Itt találjuk első nyomát annak, hogy az Ószövetség tanulmányozása érdekli. Többek között ezt írja: „Szeretném az ókori keleti népek életét, nyelvét, történetét, kultúráját közelebbről megismerni... személyes életem majd inkább fog beszélni helyettem.” Baselben 1921. november 17-től három szemeszteren át hallgatta többek között B. Duhm, P. Wernle, J. Wendland, J. Riggenbach és K. Goetz professzorokat (4). Valószínű, hogy Duhm vonzotta leginkább: ezt abból is következtethetjük, hogy munkáiban és előadásiban Nagy András többször is hivatkozott Duhm híres Ézsaiás-kommentárjára, s abból is, hogy második nyomtatásban megjelent írása is Duhmról emlékezik meg, 1928-ban bekövetkezett halálakor (5). Egy baseli patrícius anyagi támogatásával a vakációt Németországban tölti: Bethelben, Heidelbergben, a berlini Ungarisches Institutban, Wittenbergben és több más német városban. Baseltől küld levélben (!) jegygyűrűt Puy Emíliának. Rövid időre hazajön Baseltől, s 1922. szeptember 26-án leteszi a második lelkészképesítő vizsgát.

1923. április 1-én véglegesen hazakerül, s Marosvásárhelyen segédlelkész lesz, de csak rövid ideig, mert 1923. június 24-én a nyárádmenti szentgericei gyülekezet rendes lelkésszé választja, ahol két évet tölt. Ez év július 27-én feleségül veszi Puy Emíliát. Szentgericén születik 1924-ben első gyermekük, Zsolt. Nyárádszentbenedeki 12 évi szolgálata következik. Családját Isten újból fiúgyermekkel áldja meg: itt születik 1929-ben Géza, aki édesapját követve lelkipásztor lesz. Közben 1927. április 1-től kinevezik a Marosvásárhely melletti Koronka egyházközségbe, de ő május 1-i hatállyal lemond és Szentbenedeken marad. Itt írja meg 1929-ben első könyvét a *Jeremia és korát*, amely harmadik, nyomtatásban megjelent írása. A népe sorsát személyes életében átélő, csontjaiba rekesztett tűzű próféta már akkor közel állt Nagy András lelkéhez, s ez a prófétai sors életének válságos korszakaiban többször is személyes élményévé válik. Ez a könyv-

ve szolgált 1933 júniusában magántanári vizsgája alapjául, amikor próbaelőadást is tartott. 1934-ben beérett ószövetségesként megy újból Svájcba, most már nem diákként, hanem mint meghívott előadó. Ez a második útja arra is jó, hogy az újreformatori teológiával megismerkedjék (valószínű itt hall először a Montpellier-ben előadó W. Vischerről), de ekkor építi ki kapcsolatait azokkal a diakóniai szervezetekkel és áldozatos lelkű testvérekkel is, akik az erdélyi gyülekezeteket már akkor, és későbbben még inkább, anyagilag segítik. Talán nem a legmegfelelőbb kifejezés az, hogy kiépíti a kapcsolatokat, hiszen szerénységével ez szinte összeegyeztethetetlen, inkább arról van szó, hogy a segíteni akaró svájciak benne látták azt a megbízható személyt, aki adományait továbbbíthatja. Itt csak azt említjük, ami személyéhez és szolgálati helyéhez közelebről kapcsolódik: svájci segéllyel épül meg Nyárádszentbenedeken a Református Ház, a mai gyülekezeti termeknek és konferenciázóhelyeknek egyik prototípusa.

Az Ószövetség professzora, Kecskeméthy István 1935 januárjában ágynak dől, s az 1934/35-ös tanév második félévében betegsége miatt már nem tanít. A katedra feladatait Maksay Albert látja el, majd a következő tanévben Nagy András mint teológiai magántanárt bízzák meg a helyettesítéssel. A tanári kar és a Fakultás Elöljárósága egyhangúan Nagy András hírvja meg a megüresedett ószövetségi katedrára, aki 1936. szeptember 1-től meg is kezdi az előadásokat. *Dr. Kecskeméthy István* című írásában (6), de nagyon sokszor szóban is, tisztelettel emlékezik meg Kecskeméthyről, aki az 1895-tel elindult Kolozsvári Teológiai Fakultás első tanári karának utolsó tagja volt. Megemlíti, hogy 40 évig volt professzor és 4 püspököt nevelt. Abban a korban élt, amikor a hit és a tudomány szembesítése történt, amelyet Kecskeméthy nem „világháborúnak” nevezett az akkori divatos szóhasználat szerint, hanem „kanapé-pör”-nek. A tudományt megtanulni, a hitet megszerezni kell, mert csak ott dül ádáz pör a kettő között, ahol az egyik nincs jelen igazán. Nagy Andrásnál a hit és a tudomány konfrontációja egyáltalán nem volt kérdés, mert nála mindkettő építő és egymást kiegészítő módon jelen volt. 1936. október 4-én, az évnyitó ünnepélyen tartja székfoglaló beszédét, amely főhajtás a katedra és annak eddigi professzora előtt, teológiai program és bizonyágtétel a testté lett Igéről (7). Gönczy Lajos igazgató a székfoglaló beszédre adott feleletében őrségváltásról beszél, utalva arra, hogy miután Makkai Sándor Magyarországra távozott, az 1936. június 30-án tartott egyházkerületi közgyűlés Vársárhelyi Jánost választotta meg püspöknek (8).

Nagy András családjával együtt felköltözik Nyárádszentbenedekről Kolozsvárra, de nincs hol lakniuk, ezért a Teológia a Jókai utca egyik sarokházában lakást bérel, ahol 1939 tavaszáig meghúzódhatnak. Tekintettel az általános lakásszükségre, a Teológia megvásárol egy telket a Bethlen és a Farkas utca sarkán és tanári lakások céljára egy kétemeletes épületet tervez, amelynek alapkövetésénél 1938. július 13-án Nagy András olvas Bibliát és imádkozik. 1939. március 12-én a Fakultás tanári kara, Elöljárósága és az Igazgatótanács kiküldöttei jelenlétében avatják fel és adják át rendeltetésének az épületet. Ekkor Gönczy Lajos teológiai igazgató tart bibliamagyarázatot Jn 1,14 és 5Móz 6,6–9 alapján. Ebbe a háromszor 5 szobás épületbe egypár hét múlva költözik be Tavasz Sándor, Maksay Albert és Nagy András, családjukkal együtt (9).

Azok, akik az ószövetségi katedra őrségváltását teológiai hallgatókként élték át, beszámolnak arról, hogy az ifjúság kezdetben idegenkedve fogadta az új tanárt, hiszen képzetükben az Ószövetség összefonódott a patriarkális megjelenésű és korú Kecskeméthy István személyével. Rövid időn belül azonban szívének melegségével és tudásával, nem utolsósorban a szakirodalomban való jártasságával, nemcsak megnyerte hallgatói megbecsülését, hanem rászolgált tanártársai előlegezett bizalmára is. A tanári kar, amely eddig az ószövetséges professzorban mindig a máságot látta, s ez a tanárok és Kecskeméthy számos elvi ellentétéig elment, most megnyugodva vette tudomásul, hogy az új tanár mind teológiailag, mind alaptermészetét tekintve, könnyen belesimul a már kialakult közösségbe. Ez az így megújult tanári kar tizenkét évig volt együtt ebben az összetételben: Nagy András (Ószövetség), Maksay Albert (Újszövetség), Tavasz Sán-

dor (rendszeres teológia), Nagy Géza (egyháztörténelem), Imre Lajos és Gönczy Lajos (gyakorlati teológia). Közöttük nemcsak a teológiai álláspont tekintetében, hanem mindenféle emberi kapcsolatok terén is teljes volt az összhang, s ez meghatározó volt mind a teológusnevelésére, mind a központi egyházkormányzathoz való viszonyukra nézve. Ebben a korszakban érik be és jut el a csúcra Nagy András irodalmi munkássága is, de ugyanekkor kapcsolódik be a református egyház által szervezett közéleti-egyesületi munkákba is. Az első négy év, a bécsi döntésig, inkább a katedra körvonalazásával, a kurzusok megírásával telik el, a következő négy viszont már a legmozgalmasabb korszak életében. Folyóiratokat szerkeszt, ezekben és más periodikákban több mint 50 közleménye jelenik meg, s előadásokat tart, sokat és sokféle: a Teológián, gyülekezetekben, konferenciákon, nőszövetségek, ifjúsági és más egyesületek találkozóin. Főleg pedig ekkor írja főművét, amelyet csak a háború után adnak ki, s amely doktori értekezésül is szolgált.

A második világháború, az oroszok és a románok bevonulása, s különösen az a tény, hogy ismét el kellett szakadni az anyaországtól, őt is megviselte. Az orosz csapatok 1944. október 11-én foglalták el Kolozsvárt, majd 14-én mintegy 5000 magyar férfit szedtek össze s hurcoltak el a Szovjetunióba. Ezek közül csak kb. 4–500-an tértek haza. Géza fia arra emlékszik, hogy László Dezső kolozsvár-belvárosi lelkipásztor figyelmeztette Nagy Andrást, hogy ne tanárnak, hanem lelkésznek vallja magát, mert a lelkészeket hazaengedik. Így aztán Nagy András fogsága csak egypár órát tartott. Tekintettel arra, hogy a Kolozsvári Teológiai Fakultásnak nem volt egyetemi jellege, itthon nem doktorálhatott, ezért már 1940. október 13-án keltezett levelében érdeklődik Kállay Kálmán debreceni ószövetséges professzornál a szigorlat lehetőségeiről, s 1941-ben ebben az ügyben felveszi a kapcsolatot a debreceni Tisza István Tudományegyetemmel. A szigorlat alapjául szolgáló mű csak 1944-re készül el s 1945-ben nyomtatják ki Kolozsváron. Ezt küldi el még ebben az évben Kállaynak Debrecenbe, aki azt válaszolja, hogy a munkát a bizottság elfogadta. Az egyetem szabályzata értelmében mint nyilvános rendes tanárnak nem kell megvédenie dolgozatát, de a promóción és az avatáson személyesen jelen kell lennie. Nagy András Kolozsvárról Debrecen felé vonaton indult el, de a felrobbantott sínek miatt meg kellett szakítania útját s autón ment tovább. Elfogták az oroszok, szabadon engedték, s útjának utolsó szakaszát gyalog tette meg. Így és térdnadrágban ment át az akkor még csak „körvonalazott” határon, és érkezett meg Debrecenbe. Kölcsönkért fekete ruhában vette át a doktori oklevelet. A Kállay Kálmán vezette bizottság *A váltáság gondolata az Ótestamentumban* című munkát summa cum laude fokozattal minősítette. A mű – amelynek ismertetésére visszatérünk – 288 oldalas, 209 forrásmunka felhasználásával készült, és 489 jegyzetet tartalmaz.

1948-ban a Református Teológiai Fakultás két változáson megy át. A tanügyi reform következtében megszűnt a Teológia református jellege és Protestáns Teológiai Intézetté alakult, amely magába foglalta a Református Teológiai Fakultáson kívül az Unitárius Teológiai Akadémiát és lehetőséget adott a magyar és a szász anyanyelvű evangélikus hallgatóknak is, hogy itthon Erdélyben tanuljanak. Így ez az Intézet otthont adott mindegyik történelmi protestáns egyháznak. A másik, amely traumaként érte a református egyházat, a négy idősebb, de még nyugdíjkorhatár előtt álló professzornak, Tavasz Sándornak, Nagy Gézának, Imre Lajosnak és Gönczy Lajosnak a kényszernyugdíjazása volt. A tizenkét esztendő alatt összekovácsolódott és teológiailag is végképpen beérett tanári kar egyszerre felbomlott, s az egyháznak rövid hetek alatt gondoskodnia kellett a katedrák betöltéséről. Az egyház teljesen készületlen volt a kommunizmusnak ezen övön aluli ütésére, s a katedrák lelki-szellemi kontinuitása csorbát szenvedett. Maga Nagy András is úgy nyilatkozott, hogy ő sem marad tovább a katedrán, de utóbb belátta, hogy Istennek még célja van vele, s maradt addig, amíg hasonló körülmények között reá is sor került. Maksay Albert és az akkor 49 éves Nagy András – ők ketten lettek az „öregek”, akikre így roppant felelősség hárult. A hatalom az Intézet élére rektorként a pártkönyves és bevállottan hitetlen Bende

Bélát helyezte, akit mint tanárt és mint embert Nagy András élete végéig nem tudott elfogadni, s akivel mind a didaxis, mind a nevelés terén nemegyszer összeütközése volt. A dékán Maksay Albert lett, s mellette Nagy András prodékánként tartotta a lelket tanártársaiban is, diákjaiban is. Később, az 1952/53-as, 54/55-ös és 56/57-es tanévekben a református karnak dékánja volt.

Ha Nagy András egy jelzővel kellene jellemezni, akkor a legtalálhatóbb a „lelki” lenne. Ennek a lelki embernek nemegyszer bele kellett ütköznie a kommunizmus és az azzal párosult sovinizmus korlátaiba. 1949-ben második fiát, Gézát letartóztatják s rendszerellenes szervezkedés vádjával 7 évi börtönbüntetésre ítélik, amelyből – a fellebbezés következtében – 3 évet és 2 hónapot töltött börtönben. Elsőszületője, az orvostanhallgató Zsolt 1953-ban súlyos beteg lesz; kijuttatják Debrecenbe, de ott sem tudnak már segíteni rajta, s december elején értesítik, hogy fia halálán van. Előzőleg felesége három éven át folyamodott a hatóságokhoz útlevelért, de kérését válasz nélkül hagyták; Nagy András kényszeredetten megy Bukarestbe, s az egykori ismerőstől, Groza Pétertől meg is kapja a kiutazási engedélyt. A kolozsvári rendőrség azonban így sem engedi ki. Végül telefonon kapja az értesítést, hogy Zsolt 1953. december 13-án elhunyt. Varga Zsigmond debreceni teológiai tanár temette el. 28 éves fiának elvesztése s a tény, hogy nem lehetett ott utolsó napjaiban, nemcsak keserőséggel töltötte el, de lázadással is. Ebben azonban csak a jöbi határig ment el. Ez a szenvedés felszakíthatta benne azt a sebet is, amelyet 1941-ben kapott, amikor is a dél-erdélyi Magyarózdton meghalt édesanyja s az erről szóló levélértesítés két hónapi késéssel érkezett meg a pár kilométer távolságra levő észak-erdélyi Kolozsvárra.

1956-ban, de még a magyar forradalom előtt, az erdélyi református egyházat meglátogatja Bereczki Albert dunamelléki református püspök. Nagy esemény volt ez, mert addig a magyarországi és az erdélyi református egyház semmiféle kapcsolatot nem tarthatott fenn. A Ravasz László helyébe tett Bereczki Albert vajmi kevesett tudott az erdélyi református egyházról, a kisebbségi sorsról pedig éppenséggel semmit. Erdélyben a kolozsvár-belvárosi templomban szolgált, s a parókus lelkész, László Dezső megértéssel fogadta a magyarországi testvért. A Teológián tiszteletére vacsorát is adtak, amelyen a református tanárokon kívül jelen volt még Vásárhelyi János püspök is. Itt Bereczki Albert mintegy szemére vetette az erdélyieknek, hogy nem viszonyulnak helyesen a hatalomhoz, s hivatkozott a Magyarországon az Egyezmény után kialakult állam–egyház szimbiózisa. A tanárok közül Nagy András felelt: próbálta megmagyarázni Bereczkinek, mit jelentene az, ha Romániában a református egyház lojális lenne nemcsak az ateista, de a nacionalista hatalom felé, azt, hogy ez egyházunk pusztulásához vezetne. Végül arról beszélt, hogy nem engedték ki haldokló fiához – de ezt már prófétai felindulással és remegő hangon mondta. A helyzet drámaivá s élessé is vált akkor, amikor Vásárhelyi János püspök, akit abban az időben a rendszert részben megértő püspököknek tartottak, a Nagy András pártjára állt. A találkozásnak ez a mozzanata arra is jó volt, hogy Nagy András megbéküljön püspökével, aki egypár évvel azelőtt nem adta hozzájárulását ahhoz, hogy a soros Nagy András a rektori székbe üljön.

Az 1956-os magyar forradalmat úgy „élte át”, ahogyan mi itt Erdélyben mind, csak érzékeny lelki alkatánál fogva magasabb hőfokon. Dékánként csendre és imádkozásra intett. Nem mondta, hogy kikért kell imádkozni, de az ő szavából-szívéből jövő szó félreérthetetlen volt. Tanítványai ekkor kezdték fízlegetni azt a metaforikus nyelvet, amelynek ő ösztönösen mestere volt, s amelyet később Erdélyben minden prédikáló lelkipásztornak meg kellett tanulnia. Bibliaköri csoportját rendkívüli módon lakásán fogadta, s november 4. után mi, akik ott jelen voltunk, nemcsak imádkoztunk, de vele együtt sírtunk is. Soha nem tudjuk meg, de valószínűnek tartjuk, hogy ezekért a bibliaórákért őt is – mint ahogyan később, el egészen 1960-ig közlünk nem egyet – a szekuritáta alaposan megvallatta.

Nagy András 1944 után sohasem mehetett külföldi teológiai konferenciákra. Azért sem, mert mint a régi rendszer embere mindig is szálla volt az állam szemében, azért sem, mert a bizton-

sági szervek pontosan tudták, hogy milyen kiterjedt külföldi kapcsolatai vannak s ezt veszélyesnek látták. Rá is érvényes az, ami sok más erdélyi közéleti személyiségre, hogy szabadon is börtönben volt, s legjobb esetben megengedték, hogy barátai külföldről „beszélgetőre” jöjjenek. Ezt a kort ő a Léleknek és lelkének belső szabadságában élte meg és élte túl.

1948-ban végig kellett néznie négy tanártársának nyugdíjazását – most rajta és Maksay Alberten volt a sor. Az 1958/59-es tanév volt az utolsó, amelyen még előadott, de a Vallásügyi Hivatal ez után sem adott ki semmilyen rendelkezést, sőt engedte, hogy Maksay Albert és Nagy András megkezdje a következő évet is. Egyházi bennfentesek azonban tudták, hogy mi fog következni, s szóban értesítették a kiszemelt utódokat, hogy készüljenek a katedrára. Nagy András így az 1959/60-as tanév első két hónapjában még tanított, de a fizetési jegyzékeken neve már nem szerepelt. Október 29-én hivatalosan is értesítik a Maksay Albert és Nagy András utódait, hogy „alkalmazni óhajtják” őket, s kinevezésükhöz Vásárhelyi János püspök hozzájárulását adja. De a szenátus csak november 4-i (!) ülésén tesz javaslatot a két katedra betöltésére. December 7-én a Rektori Hivatal felkéri az új tanárokat, hogy kezdjék meg előadásait. Mivel a két menesztett tanár október–novemberre nem kapott fizetést, az Intézet kéri a Vallásügyi Hivatalt, engedélyezze, hogy utaljanak ki a két tanárnak 2000-2000 lejt. Az 1960. február 6–7-én tartott félévzáró szenátusi gyűlés egy szóval sem emlékezik meg a nyugdíjba kényszerített tanárokról, de köszönetet mond a Vallásügyi Hivatal felügyelőinek, hogy támogatták a katedrák betöltését. A jegyzőkönyvben ez olvasható: „Különös hálával gondol tantestületünk a tanári állások betöltésében nyert támogatásra, ami lehetővé tette, hogy tanári karunk olyan buzgó lelkipásztorokkal gyarapodjék, akiknek hazafias munkásságát eddig is általános elismerés kísérte” (10). Maga Nagy András úgy tartotta, hogy azért nyugdíjazták, mert három évvel azelőtt összetűzése volt Bereczki Alberttel. Ez bizonyára igaz, de ő is tudta a tulajdonképpeni okot, hogy ti. a rendszer már régen nem nézte jó szemmel annak a két tanárnak a működését, akik az előző tanári karból maradtak meg, s akik az 1940–44-es korszakban Kolozsváron és egész Erdélyben közéleti személyiségek voltak, de megrúgte őket, mert jobboldali politizálásuknak még a nyomát sem tudta kimutatni. Nagy András kényszernyugdíjazásához hozzájárult az is, hogy az 56-os események utóregzéseként 1959. március 20-án öt negyedéves hallgatót, előtte-utána több református lelkipásztort és három unitárius teológiai tanárt (Erdő Jánost, Simén Dánielt és Lőrinczi Mihályt) tartóztattak le. Az Intézetet meg kellett tisztítani, új „buzgó” „káderekkel” kellett az állam iránti lojalitást biztosítani. Ettől az évtől kezdve 1970-ig nem engedték meg azt sem, hogy a végzősökről tablót készítsenek, valószínű azért, hogy a két tanárt még az emlékezetből is töröljék (11).

Élete utolsó korszakának (1959–74) első évében még megengedik, hogy az elmaradt magiszteri vizsgákat bevegye, de utána végképp kikapcsolják mind a teológiai, mind az egyházi közéletből. Életében csak négy írása jelenik meg, ezek közül *A masszoretikus szöveg és a Qumrán-szöveg egybevetése Ézsaiás próféta könyvében* című a jelentősebb, amelyet a Református Szemle 1960–62 között három folytatásban közöl. A Teológiai Intézettől elszakították ugyan, de magától a teológiától, Isten Igéjének tudományától nem. Lakása találkozóhelye mind a volt bibliaköröseknek, mind azoknak, akik szellemi és lelki utódjaiként tanácsért fordultak hozzá. Mellette állnak a Farkas utca 29. szám alatti lakótársak, sorstársa, Maksay Albert, Juhasz István teológiai tanár, Tonk Emil gyermekorvos, Dobri János lelkipásztor. Főleg pedig felesége, Emília, aki falusi lelkipásztorkodása, kolozsvári tanársága idején, a megpróbáltatások korában különösen, egy volt férjével, valóban bibliai értelemben „darab volt az egészből” (1Móz 2,18). A politikai enyhülés korában, 1969-ben feleségével együtt kimehetett Svájcba, s felvette a kapcsolatot azokkal a barátaival, akikkel addig csak levélben érintkezhetett.

1974. szeptember 9-én, életének 76., házasságának 52. évében, hosszas szenvedés után Isten magához szólította szolgáját, Nagy András. Szeptember 1-én, újkenyérkor még úrvacsorázott, de estére már rosszul lett, s 9-én éjjel, harmadszori szívinfarktus után, tüdőembólia vetett véget

földi életének. A beteg Nagy Andrásra nézve megalázó, a család számára fájdalmas volt az a kórházi tortúra, amelyen végig kellett menniök. Az egyik klinikáról a másikba kellett szállítani, ott a műtő nem működött, mert meghibásodott a villany, végül egy 21 ágyas kórterembe tették infúzió alá, de már késő volt.

Gyülekezetének, a kolozsvár-belvárosi egyházközségnek a templomában ravatalozták fel. A Farkas utcai nagy gótikus templom megtelt, népes gyülekezet vette körül a gyászoló családot: mintegy 150–200 lelkipásztor, a kolozsvári és nyárádszentbenedeki gyülekezetek csoportja, a Teológia ifjúsága és Kolozsvár több közéleti személyisége. A vigasztalás Igéjét a belvárosi gyülekezet lelkipásztora, Cseh Zsolt hirdette, Ézs 8,16–18 alapján, szolgálatának gazdag ajándékairól megemlékezett Nagy Gyula erdélyi püspök, Geréb Pál református és Hermann Binder német evangélikus teológiai tanár, a kolozsvári egyházmegye részéről Csutak Csaba esperes, a belvárosi presbitérium nevében Erszénes Samu főgondnok. A sírnál Dobri János kolozsvári és Pályi Béla nyárádszentbenedeki lelkipásztor szolgált. A család gyászjelentéséből idézzük a következőket: „Kegyelmi ajándékait hű sáfárként szüntelenül gyarapította és soha nem lankadó bőkezűséggel osztotta meg forrón szeretett családjával, egykori kollégiuma élő közösségével, szentgericei és nyárádszentbenedeki gyülekezeteivel, a hivatásukra felkészített teológiai hallgatókkal, tanár és lelkipásztor szolgatársaival, presbitertestvéreivel, Anyaszentegyházunk hazai és ökumenikus közösségeivel s a személy szerint hozzá forduló felebarátaival. Élete nagy problémáit Jób hitével hordozta: Tudom, hogy az én Megváltóm él és utoljára az én porom felett megáll (Jób 19,25). Igehirdetésével, tudományos munkásságával, tanításával és cselekedeteivel tett bizonyosságot Istennek Krisztusban váltságot ajándékozó kegyelméről: Íme, az Isten az én szabadítóm! Bízom és nem félek, mert erősségem és énekem az Úr (Ézs 12, 2).” A Református Szemlében megjelent megemlékezés Nagy András szolgálatának három vonását emeli ki: hűségét elhívó Urához, Jézus Krisztushoz, a prófétaság lelki ajándékát, Ézsaiás, Jeremiás, Ezékiel, Dániel, Hóseás, Keresztelő János sorába állítva őt és a bizonyágtévő erőt, amelyet csak Isten Szentlelke adhat meg. A nagy bizonyágtévőkh elhallgattatására és elhallgatására jellemző, hogy ez az egész – különben meleg hangú és találó – írás csupán egyoldalmi. Csak halálának 20 éves évfordulóján jelent meg még egy rövid megemlékezés az Erdélyi Református Egyházkerület gyülekezeti lapjában (12). Sírja a Házsongárdi temetőben van, nem messze a kápolnától.

Felesége, Emília tíz évvel élte őt túl, 1984. szeptember 19-én nyugodott meg. Férje mellé temették. Fia, Géza a Marosvásárhely melletti Sáromberke lelkipásztora.

A mintegy fél évszázaddal halála előtti, már említett önéletrajzát így fejezi be: „Ez a felületes külső mederé, parté, melyen belül lefolyt életem, a másik le nem írható. Csak tanulságok írhatók belőle, elsősorban magamnak. Rettenetes és jó az Isten kezében lenni.”

A teológia szolgája

**Szolgám vagy te,
Izrael, akiben én megdicsőülök.
Ézs 49,3**

Nagy András az Ószövetség megígért Szolgájának a szolgálatában állott, a róla szóló bizonyágtétel, a teológia szolgája volt: a szent tudományé és az Intézeté egyaránt.

Teológiai munkásságának rajzát és értékelését talán jobban meg tudná adni az, aki csak írásából ismerte őt. E sorok írója nemcsak elfogult, mert négy éven át tanítványa és bibliaköröse volt, de nem tudja semlegesíteni azt a hatást sem, amelyet az előadó, tehát a beszélő Nagy Andrást tett rá. A tárgyilagosság viszont megkívánja, hogy a megörökített szó alapján mérjük fel teológiáját. Itt pedig három fogódzónk lehet, három olyan írás, amely irányadó. Az első az 1929-es *Jeremia és kora*, egy 70 oldalas könyv, amellyel elindult mint ószövetséges, a második az 1936-ban tartott székfoglaló beszéde, amelyben már az Ige teológiájának elkötelezettjeként je-

lentkezik, végül az 1945-ben megjelent *A válság gondolata az Ótestamentumban*, főműve, amelyben beérett teológiát és kikristályosodott tudományos módszert kapunk. Az elsőt magántanári dolgozatként nyújtotta be, a másodikkal a Fakultáson mutatkozott be, a harmadik doktori tézis volt. Azért érdemes főként e hárommal foglalkozni, mert a többi írása szinte mind megrendelésre jelent meg, ezeknél viszont ő maga választotta a témát.

Századunk 20-as éveiben az erdélyi református teológia alig egy évtized alatt behódol a Svájcban elindult újreformátori teológiának – amit joggal az Ige teológiájának is neveznek –, s szakít a liberális teológiával, illetve a bibliai tudományok terén a történetkritikai írásmagyarázattal. Ez az átállás nem történt meg Kecskeméthyé, aki élete végéig a Gunkel-féle formatörténeti iskola híve maradt. Nagy Andrásnál viszont egyáltalán nem történt átállás, mert ő kezdettől fogva *idegenkedett az Ige „történetiesítésétől”,* a vallástörténeti párhuzamoktól és szövegfarcskálásoktól, ahogyan ő nevezte a bibliakritikát. Történetietlen volt tehát az ő teológiája? Nem, csak éppen a történelmet nem önmagában, nem vízszintesen haladó folyamatos vonalként értette, hanem olyan pontok sorozataként, amelyet Jahve függőleges vonalai ütöttek az emberi történelemekbe. Ezek a metszések a Kijelentés pontjai. Már első művében így ír erről: „A 19. század e téren is *lelket* veszített, mikor a kijelentést pusztán irodalommal, az Igét csak *történetté* gyengítette, és hitte, hogy a feltárt romokban újra megleli magát a racionalizmus száraz kútba dobta épp azt, aminek megismerésére oly keservesen vágyakozott” (13). Szintén a historizálást fájlatja legnagyobb munkájának előszavában is: „Szolgálatom kezdete óta fogva tartó kérdésem: a bibliai gerincgondolatoknak a Biblián kívülről származtatása azoknak félreértését, jelentőségük csökkenését, *csak történetivé* válását eredményezte, és az egyház igehirdető = írásmagyarázó szolgálatát a kijelentés egységéből kikapcsolta, miáltal a Szentírásban az Ige hangja bizonytalanlanná lett” (14). Az idézetből az is kitetszik, hogy Nagy Andrásnál az igehirdetés és az írásmagyarázás az egyháznak egy-ugyanazon szolgálata, s a meddő historizálás a meddő igehirdetéshez vezethet. Nem segít a kijelentés megértésében a vallástörténeti párhuzamosság sem, s itt valószínű, hogy Friedrich Delitzsch és id. Varga Zsigmond pánbabilonizmusára (is) gondol, mert a válság gondolata része a kijelentés egészének, s csak így tárulhat fel az Ótestamentum sajátos Krisztust valló világa (15).

Az irodalomkritika darabol, gondolatokat vet szét és választ el egymástól, s a mindenben egységet kereső Nagy András ezért idegenkedik tőle. Ezt az egységet nem is csupán magában az Ószövetségben keresi, hanem az egész Szentírásban, s a *krisztológiában* találja meg. Összehasonlítva Jeremiást és Jézus Krisztust, azt mondja, hogy ők nem tehetők a „személyiség történelmi mérlegére”, „ellenben Jeremia tehető és teendő jézusi mérlegre, és csak úgy szólaltathatjuk meg a tekercsek és kódarabok alá temetett prófétát”, majd a könyv zárómondataiban: „A zsidóság Jahve szenvedő szolgáját róla mintázza, itt kap az ő alakja hidat – *Krisztus felé*. Az Ótestamentum indái benne nyúlnak a kereszt felé” (16). Székfoglaló beszédében az ótestamentumi tudomány akkor és azután is sokat vitatott kérdéséhez nyúl, az ézsaiási Ebed-Jahve énekekhez. Amit mond, az egyértelmű mind az Írás és a könyv egységére, mind a krisztológiai magyarázatra nézve: „Az Úr szenvedő szolgájának egyetlen lehetséges felismerése babiloni Ézsaiásnál és rajta keresztül az egész kanonikus irodalomban ... maga az Újtestamentum... Irodalmilag, történetileg ízekre lehet szedni az Ézsaiás könyvét, de csak az az exegetikai út helyes és lehetséges, amely által Ézsaiásék bibliai-theológiai vagy helyesen: christológiai egységre jutnak. A két Ézsaiásnál hallható szó *egy szó, Ige*, mely testté lett és aki által minden lett” (17). Az Ige teológiáját már a 30–40-es években, azután még inkább, nemcsak történetietlenséggel vádolták, hanem azzal is, hogy az Ószövetséget mechanikusan Krisztusra vonatkoztatja. *A válság gondolata az Ótestamentumban* című munkára viszont ezt csak a felületes olvasó mondhatja. Nagy András a két szövegség között nem felületi kapcsolatot keres, ezt nem a szavakban látja (a „minden fa az Ótestamentumban Krisztus keresztjére vonatkozik” értelmében), hanem megmaradva az Ótestamentum világában, fogalmakat értelmez, eseményeket elemez, összefüggéseket lát. Nem vallja a rövidre zárt W. Vischer-i krisztológiát, de azt igen, hogy ez a szövegség is Jézus Krisztusról tesz bizonyosságot. Mit jelent ez az ő főművében? Azt, amit maga a könyv szerkezete is elárul.

Módszere nem deduktív s nem manipulatív, mint másoknál, akik ehhez az iskolához tartoznak, s akik úgy nyúlnak a szöveghez, hogy annak muszáj Krisztushoz elérkeznie, hanem krisztológiai szemléletét munkája elején bevallja: oda is akar eljutni. Még mielőtt taglalná a váltság fogalmának „tünetkezéseit” (sajátosan az ő szóhasználata ez), könyvének az elején az egyik fejezetnek (11–18. old.) ezt a címet adja: Ótestamentumi Krisztus-tanúság az Újtestamentum alapján. Ezt az eljárást, amely egy dogmatikai tételből kiindulva nyitja fel az Írás szövegét, később sokan bírálták, de Nagy Andrásnál ez nem olcsó, fundamentalista ízű hermeneutikai elv volt, hanem hitbéli meggyőződés, mely azon az egyszerű elven alapult, hogy maga az Újtestamentum így magyarázza az Ó-t. Ehhez megidézi Augustinustól kezdve Geleji Katona Istvánon és Bod Péteren át a tanúk sokaságát. „Tehát a váltság megtestesítője Krisztus, az Ótestamentumban nyilvánvaló. Egészen a 17. századig [sic!] erről meg is voltak győződve az egyház hitvallói” (18). Amikor a váltság fogalmát az Ótestamentum kanonikus könyvein végigmenve, tehát hosszszemzetben tárgyalja, nem vonakodik kimutatni az egyes hagyományokban a krisztológiai vonásokat. Sámuel azzal utal Krisztusra, hogy egy személyben próféta, pap és bíró, Jób Krisztus-tanú azzal, hogy ártatlanul szenved, sőt, az Énekek énekéről ezt írja: „Az Ef 5,23 lehet a kiindulása a hit szerint való értelmezésnek, mely szerint ez az Ének Krisztus és az ő gyülekezete (= egyháza) közötti bensőséges viszonyt dicséri” (19).

Katedróján Nagy András az Ószövetség minden részét magyarázta: történeti perikopákat (Sámuel könyvéből), költői darabokat (tanítványai ámulva hallgatták a Debora-ének exegézisét), kultuszi szövegeket (érdekesen adta le a veres tehén hamváról szóló Numeri-részt), de igazán a profetizmus állt hozzá legközelebb. Ragadjunk ki a *Jeremia és korából* egypár gondolatot, az olvasóval sejtetve azt, amit tanítványai tudva tudtak, hogy ti. az ótestamentumi prófétákról szólva, a mai igehirdetőket tartja szem előtt. Jeremia „nem ujjongott Jahve megbízására, mint a kis lelkek általában, akik a megbízatást nem szolgáltnak tekintik, hanem a földi karrier alaplépcsőjének” (20) – az ilyenek is próféták, de hamis próféták. Az igazi próféta viszont „Nem tagja társadalmának, melyben minden sajnálatosan törpe, minden csak emberi; nem fér bele korának jogrendjébe és paragrafusaiába; nem a földi viszonylatok embere, akire a mondottak halálbüntetés terhe alatt kötelezők: a prófétákra nézve csak az isteni kötelező. Ami a közönséges ember számára csoda, az a prófétára nézve természetes...” (21) Kiúttalan sorsa általános keresztyén emberi sors: „Az ember más, mint az intézmény, több, drágább... ha intézménybe szorítják az embert, szárnyát szegik, sui generitását elközönségesítik; ha megőrzi önállóságát, hontalan, árva, üldözött, egyedül marad... Jahve előtt azonban éppen ez a vigasztalódás mert azokat keresi, akiknek legfájóbb a fájalmuk, legvérzőbb a szívük” (22). Vajon Nagy András saját eljövendő szenvedését és vigasztalódását látta 1929-ben, amikor ezeket a sorokat leírta? S az is kérdés, hogy a magyar népre és igehirdető-prófétáira gondolt-e, amikor a Kr. e. 6. század politikai helyzetét értékelte: „Jeremiás kora: Izráel vége, a vég ott kezdődik, ahol a megmaradt izráeli állam, Júda politizálni kezd, hogy a végpusztulástól megmenekedjék. Pártok alakulnak, reformok hajtathatnak végre, a nemzeti élet a maga centrumában élénkül meg, a horizonton az ítéletet tartó haragos Jahve áll.” Júda utolsó királyainak idejében „a nacionalizmus vagy sovíniszta profetizmus is a színpadra lép, hogy szerepet vállaljon a nagy tragédiában... A profetizmus és a nacionalizmus összetalálkozása itt sem kibékülés, hanem gigászi erőlködés és verseny, hogy mi módon lehetne Jahve végzését késleltetni vagy jóra változtatni... Szomorú ismertetőjel a nacionalistákra, hogy még Jójákimnak is tudtak hízelegni; koruk szája íze szerint prófétáltak, hazudtak, csak éppen *nem láttak*. Hamis próféták voltak valóban, mint minden kor minden demagógja. Ha ők voltak koruk igazi patriótái, Jeremia csakugyan nem volt jó hazafi, Jeremia patriotizmusát azonban – ha kora nem is – a századok és évezredek igazolták” (23).

Az a Nagy András, aki svájci útja alkalmával feltöltődhetett a nyugati teológiai irodalom újabb eredményeivel, nem csak ezeket idézi, hanem nagy előszeregettel és tisztelettel nyúl vissza a reformáció utáni magyar nyelvű irodalomig. „Mai nyugati hittestvéreink a reformátori légkör felé mutatnak, magyar eleink *benne élnek* ebben a légkörben, írásmagyarázó módszerüket közvetlenül az Újtestamentumból tanulják az ítéletes és kegyelemért esdeklő időkben. Visszajutni

azonban csak azon az úton lehet, amelyiken jöttünk. A közből eső 18–20. századokat nem lehet és nem kell mellőzni” – írja (24), s valóban, Félegyházi Tamás, Debreceni Ember Pál, Geleji Katona István, Tofeus Dobos Mihály, Bod Péter és mások munkáit sűrűn idézi. De sem mellettük, sem kortársai mellett, de irányzatok mellett sem kötelezi el magát, el sem ítéli őket, mert „Kisajátítani a Szentlelket egyetlen iránynak sem lehet a Lélek ügyis oda visz, ahova akar, kit a Kébár mellé, kit a száraz tetemek völgyébe, kit a gályapadra ahol éppen szólani és életet támasztani akar” (25).

Főművének sajátos szerkezete van. Kiindul abból, hogy a váltság fogalma a Kijelentés egészében jelentkezik, ad egy újtestamentumi összefoglalást, s csak ezek után tér rá a tulajdonképeni ószövetségi anyagra. Ez utóbbinak a törzse a 19-től 188. oldalig terjedő szakasz, amelyben analitikusan adja azokat a héber szavakat, amelyek a váltság fogalmát hordozzák. E keresztemet-szet után hosszanti irányban végigmegy a kánonon, s a váltság gondolatát nem a szavakban, hanem az egyes könyvek egészében keresi. Végül 16 héber kifejezésnek a konkordanciáját közli. Nyugdíjaskorában írja utolsó nagyobb lélegzetű, szintén analitikusan kidolgozott tanulmányát, amelyben összeveti Ézsaiás másszoretikus szövegét a qumránival. Lelkiismeretes, pontos munka, amellyel a magyar nyelvű rész-szakirodalmat gazdagította.

Nagy András teológiai szolgálatát írásaiból próbáltam megérteni és megértetni. Pedig ő kiváltképpen a szó embere volt, s az Írás betűje akkor elevenedett meg igazán, amikor előadott vagy prédikált, amikor derülni vagy sírni láttuk, miközben Jeremiást, Jóbot, Hóseást magyarázta. A már többször említett metaforikus beszéde hallgatóinak megadta a rá gondolkozás lehetőségét, azt a szabadságot, hogy maguk vonatkoztassák a hallottakat jelenükre és jövőjükre. Nem volt tanult stilszta, képes kifejezéseiből hiányzott a műviség, színes, intuitív nyelvezetét a prófétáktól örökölte. De elsősorban nem a szavak, hanem az Ige embere, nem csupán a teológia, hanem az Isten szolgálója volt.

Az egyház szolgálója

Hogy tudjam erősíteni a megfáradtat beszéddel.

Ézs 50,4

Az Ószövetség nyelve szerint a „beszéd” nem csupán hangállomány és nem csupán írott szó, hanem tett is. Így Ige. Ez adja meg a tartalmát annak, hogy az Ige testté lett. Nagy András annak a Jézus Krisztusnak a szolgálója volt, akinek az életében teljes egységben áll előttünk a szó és a tett. Eddig írásaiból ismertük meg őt, most azokra a tettekre kell röviden emlékeznünk, amelyeket közegyházi szolgálatában mutatott fel. Szegény családból származott és szegényként halt meg, mint szegény, de sokakat gazdagító (2Kor 6,10). Egész életével igazolta, hogy a diakóniához lélek kell, és csak azután pénz. Erről a szolgálatáról majdnem semmit nem írnak az egyházi folyóiratok, annál több anyagot találunk levelezésében. Az Erdélyi Református Egyházkerület központi levéltárában őrzik azokat a leveleket, amelyekben svájci diakonális szervezetek és magánemberek értesítik pénzküldeményeikről, azoknak a másolatát, amelyekben ő mond köszönetet a külföldi segélyekért, és az erdélyi egyházközségek, lelkipásztorok hálálkodó leveleit. Jellemző már maga a tény is, hogy 1947–52 között csak a HEKS segélyszervezetnek 93 levelet küldött. Második svájci útja alkalmából ismerkedik meg Richard Staehelinnel, aki a Keleti Protestantizmus Svájci Egyesületének volt az elnöke. Ő közvetíti a Genfből, Zürichből, Baselből küldött segélyeket. Nagy András nagyon pontos kimutatást vezet, bevételi és kiadási oldallal a kapott és kiadott pénzüsszegekről. A tételek között leggyakrabban találjuk a Crédit Suisse bank átutalásait. Staehelin 1939-ben Erdélybe látogat, több napot itt időzik s Nagy András vendége. Közöttük a levélváltás 1948-ig folyik. A segélyezettek között találjuk a szászvárosi árvaházat, a diakonisszakórházat, a Teológiát és több gyülekezetet. Különösen jelentős az a szolgálat, amelyet Nagy András a szórványok érdekében végzett. Kötegnyi levelet váltott a 30-as években a fáradhatatlan szórványgondozóval, Földes Károllyal, aki 1934-től kezdve többször is Nagy Andrásához folyamodik, hol a mezőújlaki parókia javításáért, hol valamelyik kis mezőszégi

gyülekezet támogatásáért. Szép hálálkodó leveleit Nagy András mind megőrizte. Az 1940–44 közötti időben Svájcból könnyebben jutnak el az adományok a Magyarországhoz tartozó Kolozsvárra, s innen Nagy András sokszor úttalan utakon juttatja el Dél-Erdélybe, több ízben Nagy Ferenc dél-erdélyi püspöknek. Egyszer ösztöndíjért jár közbe Paul Vogt svájci lelkipásztornál Sárközy Endre érdekében, máskor Arday Aladár királyhágómelléki püspök kérésére Gyökössy Lehel számára szerez be orvosságot. Segélyközvetítő szolgálata a második világháború után is folytatódik, lakásán Svájcban, de máshonnan is érkező gyógyszerkészlet áll minden ráutalt rendelkezésére. Az 50-es évek közepén a szekuritáta beidézi és felelősségre vonja a gyógyszerek miatt, Nagy András a vallató tisztnek is ajánl és felajánl orvosságot. Még egypár évig végzi ezt a szolgálatot, de terhéssé válva, az egész készletet elviszi a püspöki hivatalba, ahol aztán rövid időn belül felszámolják azt. 1944 és 47 között járja Erdély falusi gyülekezeteit, és élelmiszert gyűjt a Teológia konviktusa számára.

A 30-as évek második és a 40-es évek első felében megélelni az erdélyi egyházi élet. A teológiai tanárok prédikálva és előadásokat tartva bejárják a vidéket, egyesületek, szövetségek, munkacsoportok alakulnak, folyóiratok születnek, illetve a meglévők kibővülnek. A teológiai tanárok élénk mozgalmi munkát végeznek, szerkesztenek, tisztségeket töltenek be, tagságot vállalnak. Tanítványai, mai lelkipásztorok úgy emlékeznek rá, mint aki nagyon sokat prédikált vidéki gyülekezetekben. Sajnos csak kevés teljes szövegű prédikációja maradt fenn írásban, a vázlatok pedig száraznak tűnnek, összehasonlítva az ő színes élő beszédével. Jellemző puritán-ságára, hogy a hangrögzítők korában, amikor ezektől senki sem óvakodott, ő sohasem engedte prédikációit magnószalagra venni. A konferenciázások, egyesületi találkozások utolsó korszakában élt, de amíg ezek még léteztek, Nagy András nevét mindig a meghívottak között találjuk. Egyházi és nem egyházi lapok csak elismeréssel emlékeznek előadásairól; ezeknek is csak egy része jelent meg. Említsünk meg egypárat közülük, kronologikus rendben: Krisztus feltámadása és a mi feltámadásunk (akadémiai estélyen, 1939. március 28-án), Lehet-e boldog az ember e világon? (akadémiai estélyen, 1940. március 3-án), Pogányság és keresztyénség a magyarságban (akadémiai estélyen, 1941. március 21-én), Mit várok én a theológiától és mit vár a theologia tőlem? (akadémiai estélyen, 1941. szeptember 30-án), Reményik Sándor szolgálata (1941. november 3-án), A zsidókérdés református keresztyén felfogás szerint (1942. február 15-én), A szórványkérdés a hit szemével nézve (1942. március 12-én), Keresztyénség és háború (1942. április 25-én), A Zsoltárokról (1942 novemberében), Mit tehetek az igazi magyar jövődjéért? (az Evangéliumi Munkások Erdélyi Szövetségének imahetén, 1943 januárjában), Az áldozat és a helyettes szenvedés e világ megtartásában (1943. április 4-én). A diakónia jelentősége a református egyházban (a marosvásárhelyi református napokon, 1943. szeptember 4-én).

A református egyház Nagy András szerkesztői feladatokkal is megbízta. Ő szerkeszti az Ifjú Erdélyt az 1940-i 2. (februári) számtól 1944 szeptemberéig, s átnézi azt az egy számot, ami 1947 januárjában még megjelenhetett; társszerkesztője a Református Családnak is. 1936-ban Kállay Kálmán debreceni teológiai tanár felkéri, hogy vegyen részt egy magyarázatos Biblia megírásának munkájában. Rajta kívül Erdélyből még csak egy öszövetségest kérnek fel, Tunyogi Csapó Andrást. 1942 augusztusában a Teológia tanári kara megbízta, hogy készítse el a megalakulandó Kolozsvári Református Teológiai Fakultás Baráti Szövetségének szabályzatvezetét. A tiszoldalnyi szöveget Nagy András be is nyújtja a Teológia Elöljáróságának (26).

Közgyházi tisztségeket is visel. 1937-től a FIKE vezetője (elnöke Nagy Géza teológiai tanár). 1937–42 között az Erdélyi Egyházkerületi Közgyűlés tanácsbírója. 1939-től három megbízatást is kap: az IKE felügyelője, kollégiumi előljárási tag és a külmissziói végrehajtó bizottság elnöke. 1942-től a konvent énekügyi bizottságának tagja, 1943-tól az Evangéliumi Munkások Erdélyi Szövetségének elnöke.

Nagy András tagja volt a Vécsi Szövetségnek, amely 1929-ben parókiáján, Nyárádszentbenedeken ülésezik. Fontos összejövetel volt ez, mert úgy nézett ki, hogy a szövetség felbomlik, tekintettel arra, hogy a 41 tagból 12-en kiléptek, közöttük Makkai Sándor is. Gönczy Lajos teológiai tanár azonban fenntartását szükségesnek látja, s a szövetség tovább él.

1939. október 9-én megalakul Debrecenben a református teológiai tanárok munkaközössége, a Coetus Theologorum, s Vasady Béla elnök 1940. november 9-én értesíti Nagy Andrást, hogy a Coetus „működő tagjává” választották. A háború után a kommunista rendszer már nem engedte meg sem az egyházi közélet, sem a teológiai tudományosság megszervezését. Mégis, 1951-ben még megalakulhatott a Protestáns Teológiai Intézetben belül egy tudományos munkacsoport, a Bibliai Kollektíva, amelynek vezetőjeként Nagy Andrást jelölték.

1942-ben megkapja a „Károly csapatkereszt”-et.

A lelki ember

Megrepedt nádát nem tör el ... s a szigetek várnak tanítására.

Ézs 42,3–4

Nagy András lelki arcának felvázolásánál csak kismértékben folyamodhatunk nyomtatásban megjelent írásaihoz. Lelkiségeből már többet árulnak el barátaihoz, tanítványaihoz és az intézményekhez írt levelei (27), s ezeknek nagy része lelkigondozói írás. De a belső ember vonásai valójában csak azok előtt tárulkoznak fel, akik vele személyes kapcsolatban voltak. Így jelen megemlékezés is inkább arra támaszkodik, amit róla vér szerinti családjának hátramaradt tagjai beszéltek el, de e sorok írójának személyes tapasztalataira is.

Századunk első hét és fél évtizede jelentősen átírta az erdélyi értelmiségiek életrajzát. A két világháború és a kommunizmus nemcsak a sorsok alakulásába szőtt bele, de megzavarta a gondolkozást is. Komolynak és megállapodott lelkületűnek tartott lelkipásztorok váltak egyik napról a másikra nyilasokká vagy a baloldal szekértolóiává, s nemcsak karrierizmusból, hanem sokszor elvi meggyőződésük szerint is. Mások viszont úgy érezték, hogy „nem lehet” itt Erdélyben megmaradni, s megfutamodtak. A töretlen jellemű és helyt maradó lelkipásztorok – hála Istennek sokan voltak ilyenek – éppen a lehet-et bizonyították. Ilyen volt tanártársaival és sok lelkipásztorral együtt Nagy András is. A Lélek embereként és lelki emberként ismertük meg őt, s egyedül ez magyarázza azt, hogy frontszolgálata, fiatalkori tüdőbaja, egyik fiának bebörtönzése, a másiknak a halála, kényszernyugdíjaztatása és sok más nyomorúsága nem törte össze megrepedt nádnyi életét. Nem is a lelke volt erős, hanem a hite, amely lelkét éltette. A már idézett, Svájcba küldött önéletrajzában, amelyben katonáskodásáról emlékezik, így ír erről: „...bízvást kijelenthetem, hogy akkor sem, amikor Istentől a legmesszebb voltam és olvasmányaim arra indítottak volna, hogy őt megtagadjam, benső életemben éreztem, hogy a Megtagadott rabszolgája vagyok ... fejemet a kereszthez ütöttem és így kiáltottam fel: dicsőség legyen Istennek!” (28) Másik önéletrajza is (lásd az 1. jegyzetet) szép bizonyásgtétel a hitről: „Az ösvény és az ösvények széléről visszatartott és ma is visszatart, hogy kétségbe ne essem... Ilyen hozzám Isten, ilyen volt és lesz, ha egészben nézem a nekem adott életet. Kénytelen vagyok így nézni, hiszen Isten engem a halál küszöbéről nemegyszer visszahozott az életnek. Nekem csak az van, amit Isten adott.”

A hit a Lélek gyümölcseit termi, s ezek között az ő életében az *alázat* volt az egyik legértékesebb termés. A keresztyén élet félegességéhez (kedvelt kifejezése volt ez) tartozik, hogy tud (?) Isten előtt megalázkodni, de az emberek előtt nem. Nagy András tettetés nélkül volt alázatos a Szentírás, a szent tudomány, de az emberek előtt is. Lelkipásztori tisztét alázattal fogadta és viselte. Így ír erről önéletrajzában: „Én a béres, az ostorra érdemes, palástot kaptam az Úrtól.” Székfoglaló beszédének első mondatai is erről a főhajtásról tanúskodnak: „Hát olyan szegények lettünk már, hogy én következem erre a felelősségre?... Én szegény és képtelen vagyok, de gazdag az én Úram, erős és adakozó kedvű, akitől naponta kérhetem és kapom azt, amit másnak kell adnom... Kecskeméthy Istvánnak én csak időrendben lehetek utóda” (29). Csak az, aki őt közelről ismerte, tudja, hogy milyen őszinték azok a sorok, amelyekkel főművének bevezetésében szabadkozik: „...a terhelő benne csak engem terhel – az öröm a Szentlélek ajándéka lesz” (30). És őszinte ez a nem másnak írt önéletrajzi vallomás is: „Lárma nélkül, csendben tanultam és

tanulok, ez a legmagasabb és egyetlen szórakozásom. Szerettem az út mellett, az ösvényen járni, hogy senkinek útjában ne álljak; senkivel nem futottam versenyt, az érvényesülés nyavalyája nem kínozott.”

Híte azonban nem azt jelentette, hogy élete megrázkódtatásait könnyedén viselte volna el – Nagy András belső tragédiaként élt át minden nyomorúságot. Önéletrajzában egyes sorai megdöbbentenek: „És mégis, ha nevet akarok adni az életemnek, »jaj«-nak keresztelek azt, kétségbeejtő, belső világotat perzselő, emésztő, megalázkodó és mégis fogcsikorgató, porban fetrengő jaj. Ez az én életem neve: jaj. Könny nélküli zokogás. És ez a kízó szó mindenüvé fel van írva, ahova én nézek.” Csak találgathatjuk, hogy a 20-as években mire vonatkozhatott ez a kiömlő keserűség. Tüdőbajának maradványára, a véres háború emlékeire vagy a Trianon utáni magyar sorsra? De bármire gondolt is abban a nehéz órában, egy biztos: az Ószövetség *prófétáinak lelkületével* élt át mindent, ami személyén kívül és ami egyéni sorsában tragikus volt. Saját bevallása szerint az Ószövetségben találta meg azt a „zord, darabos, balladaszerű rapszodikus világot”, amely lelkéhez közel állt. A prófétai mivolt nemcsak előrelátást jelent – s neki ez is megadatott –, hanem azt is, hogy a lélek mindent a legmagasabb hőfokon él meg. Ha pedig a sokféle szaggatott népre gondolunk, akkor ez az ő lelkét is megtépdeshette. Az emberi lélek csodája, hogy tragikus egyénisége nem riasztott, sőt vonzott és figyelmeztetett, hogy az életet nem lehet könnyelműen, a hatásokat magunkról lepergetve élni, mert minden, ami körülvesz, az nem csupán külső történet, hanem lecsapódik a lélek mélyén. Nem ennek ellenére, hanem ezért is, ő igazi társ, barát, tanító-lelkigondozó volt. Nemezszer egy-egy diákjának adott elégtelen osztályzat jobban elkeserítette őt, mint azt, aki kapta; s ezt követte az a pásztori beszélgetés, amely után tanítványaival együtt könnyezett. Több diákja nem is azért tanulta a héber nyelvet, hogy jó jegyet kapjon, hanem mert szégyellte magát „András bácsi” előtt.

Lelkében a tragikum mellett az is elfért, amit – bizonyára magára is vonatkoztatva és őszintén – egyik előadásában mondott a boldogságról: „A boldog élet célját és értelmét csak Isten tűzheti és tűzi ki... Lehet-e boldog az ember kérdése így alakul: képes-e az ember Jézus nyomdokain járni?... A boldog élet lehetséges e földön, ha az élet horgonyt vetett az örök boldogság, az örök élet mélységében – a hajó zátonyra futhat, de az élet révbe fut. És ezért a befutásért érdemes élni, ez a reménység előíze a boldogságnak” (31).

Nagy András egész lényében tiszta ember volt. Szüleitől örökölte és a családi háztartásból hozta azt a népi *puritán* kegyességet, amelyet mind a Bethlen Kollégium, mind a Teológiai Fakultás, mind a svájci környezet tovább ápolt. Ebből a lelkületből az évek szaporodásával erkölcsi szigor és önmegtartóztatás lett – vallja önéletrajzában. Ez nemcsak külső életvitelt jelentett, hanem lelkületet is, erkölcsi tisztaságot. Minden mocsokság a szeretet megrontása. A hetedik parancsolatról szóló prédikációjában azt mondja, hogy „a paráznaaság a szeretet indulatának fertőződése ... a szeretettel való visszaélés” (32).

A Teológiai Intézet ószövetséges tanára *bibliás ember* volt. Ez nemcsak azt jelenti, hogy mint professzor „professzionista” szinten adta elő szaktárgyát, hanem azt is, hogy „amatőr” volt, aki szerette az Írást; nem csak belőle, hanem benne és érte élt. Elemista kora előtt már tudott olvasni, s első könyve (különböző árjegyzékek mellett) egy régi kis Biblia volt. Olyan természetes volt, amit az akkori tanárok közül egyedül ő gyakorolt, hogy minden tanóra előtt Bibliát olvasott. Az a változatos és erőteljes szókincs, amelyet előadási órákon tanítványai csodáltak, bibliai gyökereztetésű, prédikációja a textus aktualizált parafrázisa volt, amelyben az Írás nyelve nem ósdi, hanem ódonnak tűnt. *A váltság gondolata az Ótestamentumban* című munkája előszavában így figyelmeztet: „Ezt a könyvet sajnos magára nem lehet el-olvasni. Terheli olvasóját azzal, hogy maga előtt tartsa állandóan a Szentírást” (33).

„Leírva megfagy a gondolat” – ő mondja ezt egy helyen, s valóban, a szeretet melegségét nem lehet leírni, mert csak a személy sugározhatja. Ezt a megemlékezést bizonyára ezért (is) el lehet marasztalni. Ha mégis sikerült valamit megéreztetni abból, hogy ki volt Nagy András, akkor – szintén az ő szavaival szólva – „minden hála és dicsőség legyen a Szentháromság egy örök igaz Istené. Az olvasónak békesség!” (34)

Jegyzetek

1. Ezt az önéletrajzot évszám nélkül, Nyárádszentbenedeken írta. Fiának, Gézának a hagyatékában áll. Az életrajzi adatok egy részét innen vettem.

2. Német nyelvű önéletrajz, amelyet az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára őriz.

3. Azóta Borbátvíz anyaegyházközség kihalt. Templomának tornya még 1954-ben állt, azután a helyi lakosság ezt is lebontotta s az építőanyagot széthordta.

4. A baseli leckekönyv fiánál, Gézánál, családi hagyatékban van.

5. *Bernhard Duhm 1847–1928*. Az Út 1928. 218–222.

6. *Értesítő 1936/1937*. 5–7.

7. *Az Úr szenvedő szolgája* címmel. Uo. 15–17.

8. Uo. 26.

9. Feltételezik, hogy ezen a helyen állt a kolozsvári református egyházközség első elemi iskolája. Az épületet Deák Ferenc építészmérnök tervezte, s Kovács Gyula ellenőrzése mellett Újvári Sándor építész kivitelezte. Így Gönczy Lajos igazgató az 1939/40-es tanév évnyitóján beszámolhatott arról, hogy a Theológiai Fakultás ingatlan vagyona gyarapodott egy, a Kogálniceanu (Farkas) utca 29. szám alatti házzal. *Értesítő 1939/40*. 27. Tekintettel a háborús időkre, bombabiztos épületet kellett tervezni, betonpincével. Végül is ez a pince arra volt jó, hogy ide rejtőzzenek el a lakók 1944 októberében a keleti csapatok elől, majd arra, hogy 1985-ben az új bérlők ide raktározzák el – az utódok megkérdezése nélkül – Nagy András levelezésének és egyéb írásainak egy részét. 1944 nyarán ebben a házban fordult meg rendszeresen német katonatiszteknek egy 4–5 tagú csoportja, amelynek Nagy András bibliáórákat tartott. Az 1948-as kommunista tanügyi reform után félős volt, hogy az épületet államosítják, ezért átirták az Erdélyi (Kolozsvári) Ref. Egyházkerület tulajdonába. Az épület lakterét átalakították és 6 lakrészt képeztek ki, amelyek jelenleg nem tanári lakások.

10. A Teológiai Intézet irattárában 348/1960 szám alatt őrzött jegyzőkönyv.

11. Szóbeli közlés szerint a tablók leállításának másik oka az volt, hogy 1960-ban a Vallásügyi Hivatal elrendelte, hogy azokra román nyelvű feliratot kell tenni, amit az akkori dékán, Juhász István nem vállalt.

12. Nn. RSZ 1974. 486. és Kozma Zsolt: *Nagy Andrásra emlékezünk 1899–1974*. Üzenet 1994–95. 23–24. sz. 7.

13. *Jeremia és kora*. 3.

14. *A váltság gondolata az Ótestamentumban*. V.

15. Uo.

16. *Jeremia és kora*. 65, 70.

17. *Az Úr szenvedő szolgája*. *Értesítő 1936/1937*. 19.

18. *A váltság gondolata ...* 17.

19. Uo. 209.

20. *Jeremia és kora*. 55.

21. Uo. 5.

22. Uo. 33.

23. Uo. 11, 19, 65.

24. *A váltság gondolata... VI*.

25. Uo.

26. Ez a szöveg jelenleg az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárában, Nagy András hagyatékában található.

27. Nagy András levelezésének nagyobb része az említett levéltárban található. Szinte hihetetlen, hogy 729 személlyel folytatott levelezést. Ezek között külföldi neves teológusok (Karl Barth), az ökumenizmus jelentős alakjai (Marcel Pradervand), diakóniai szervezetek vezetői (Richard Staehelin), magyarországi és erdélyi lelkipásztorok, teológiai tanárok (Ravasz László, Arday Aladár, Nagy Barna, Kállay Kálmán, Babos Sándor, Kecskeméthy István), közéleti személyiségek (Bernády György) és sokan mások voltak.

28. L. 2. sz. jegyzet.

29. *Az Úr szenvedő szolgálja.* Értesítő 1936/1937. 17.

30. *A váltáság gondolata.* VII.

31. *Lehet-e boldog az ember e világon.* = *A világot legyőző hit.* 39, 42.

32. *Tied a dicséret.* 166–167.

33. *A váltáság gondolata...* VII.

34. Uo. V. és VII.

Nagy András tudományos munkássága

Gazdag ember (Levél Baselből). RSZ 1922. 116–118.

Bernhard Duhm 1847–1928. Az Út 1928. 218–222.

Jeremia és kora. Kv. 1929. Ism. Nn. RSZ 1929. 456–457.

Impressziók a marosvásárhelyi konferenciáról. KÁVi 1929. 57–58.

Szemelvények Ravasz László VII. püspöki jelentéséből. KÁVi 1929. 81–82.

A lelkipásztor önajánlása. KÁVi 1929. 82–83.

A Deuteronomium előzményei és bevezetése. = *Kecskeméthy Emlékkönyv.* Kv. 1934. 27–36.

Száraz kutak. Élő vizek forrása (préd.). KiSzó 1936. 18–19.

Istenismeret és emberismeret. KiSzó 1936. 58–59.

Az egész világ Istent dicsérje. KiSzó 1936. 82–83.

Isten választottainak öltözete. KiSzó 1936. 111–112.

Dr. Kecskeméthy István. Értesítő 1936/1937. 5–7.

Az Úr szenvedő szolgálja. Értesítő 1936/1937. 17–25.

A rozsdá (préd. Ez 24, 1–14). RSZ 1937. 207–209.

A feltámadás és a halál utáni élet. KiSzó 1938. 37–39.

A nagy fordulat (8 prédikációvázlat). Az Út 1938. 186–191.

Négy prédikációvázlat. Az Út 1938. 281–285.

Jakab apostol közönséges levelének magyarázata (Benke Kálmánnal, ifj. Czeglédy Sándorral, Darányi Lajossal, Erdős Károlyval, Kovács Józseffel, Maksay Albertyel, Mátyás Ernővel, Szabó Zoltánnal és Victor Jánossal). IgÉl 1938. 4–6, 55–57, 108–109, 144–147, 188–189, 236–238, 280–281, 326–328, 376–377.; 1939. 3–5, 208–210.

Ítélet és szabadulás (8 prédikációvázlat). Az Út 1939. 3–7.

A választott sereg sorsa (12 prédikációvázlat). Az Út 1939. 33–39.

A választott sereg jövődjéje (7 prédikációvázlat). Az Út 1939. 136–141.

Levél az egykori bázeli diákokhoz. RSZ 1939. 341–343.

Külföldi hittestvéreink látogatása. RSZ 1939. 343–348.

Együtt, egy családban. RefCs 1939. 4–5.

Nyáron is. RefCs 1939. 35.

A kereszti törvénye a társadalom szolgálatában. KiSzó 1940. 18–21.

A református egyetemi hallgatók lelkigondozása. KiSzó 1940. 133–135.

Krisztuskeresés. IfjErd 1940. 3–4.

- A mi reménységünk.* IfjErd 1940. 127.
A negyedik férfiú. IfjErd 1940. 152–153.
A szent éjszakák öröme. IfjErd 1940. 195–196.
Számadás. RefCs 1940. 51–52.
Az Úr a föld. Jelentés a Magyar Református Külmisziói Szövetség 1939–40. évi munkaévről. RSZ 1941. 70–71.
Értesítés a külmiszió barátai részére. RSZ 1941. 103–104.
Isten felelete a lázadóknak. KiSzó 1941. 76–77.
Ism. Kállay Kálmán: *A Zsoltárok könyve.* Az Út 1941. 240–244.
Testvéri szó a külmiszió barátai részére. Hajnal 1941. 2. sz. 3–4.
Márk János. IfjErd 1941. 51–52.
Minden test fű. IfjErd 1941. 99–100.
A kenyér. IfjErd 1941. 115.
Évforduló és évkezdés. IfjErd 1941. 131–132.
Gyermekarcok. RefCs 1941. 28–30.
A reformáció figyelmeztetése. RefCs 1941. 99–100.
Ne paráználkodjál! (préd.). = Tied a dicséret. Bp. 1942. 165–173.
Burkhard Gantenbeim. RSZ 1942. 116–121. és Értesítő 1941/42. 23.
Burkhard Gantenbeim (nem azonos az előző közleménnyel). KiSzó 1942. 34.
Emlékezés Nagy Károly református püspökre. RSZ 1942. 524–527.
Lehet-e boldog az ember e világon? Az Út 1942. 167–174. és A világot legyőző hit. Kv. 1942. 35–42.
Ism. Reményik Sándor *összes versei.* RefCs 1942. 14.
Ism. Imre Lajos: *Ekkleziasztika.* RefCs 1942. 26.
Ism. Hegyaljai Kiss Géza: *Napfényes vizeknél.* RefCs 1942. 8.
Ism. Domján János: *Vele szentül élek.* RefCs 1942. 50.
Ism. H. Fekete Péter: *Az édes anya.* RefCs 1942. 50.
Ism. Vásárhelyi János: *Krisztus szolgálatában.* RefCs 1942. 62.
Ism. Kispál László: *Erdély fejedelmi korszaka.* RefCs 1942. 74.
Ism. Nagy Lajos: *Az udvarhelyi egyházmegye múltja és jelene.* RefCs 1942. 74, 80.
Ism. *Erdély magyar egyeteme.* RefCs 1942. 90.
Ism. Nagy Mózes Erzsébet: *A nő az Ige mérlegén.* RefCs 1942. 102.
Ism. W. W. Assur: *Az egyház Oroszországban.* RefCs 1942. 135.
Ism. Viljo Saraja: *Megváltott ország.* RefCs 1942. 135.
Megváltó áldozat (préd. Zsid 10,11–18). RSZ 1943. 86–87.
A 130. zsoltár gyakorlati exegézise. Az Út 1943. 3–6.
(N. A.) *Ényed az elmúlt hús év ifjúsági munkáiban.* IfjErd 1943. 10.
Hír Babos Sándorékról. RefCs 1943. 2.
Előbb nekem! (préd. 1Kir 17,8–16). RefCs 1943. 3.
A sok naptár (ism. a nagyenyedi 1943-as kalendáriumot). RefCs 1943. 8–9.
Ism. Ráday Pál: *Lelki hódolás.* RefCs 1943. 14.
Ism. Reményik Sándor: *Egészen.* RefCs 1943. 26.
Ism. *Protestáns könyv* (Borbély László az 1943. évi IV. országos protestáns napokról írt könyve). RefCs 1943. 38.
Kibocsátja Isten az ő Lelkét (elmélkedés Zsolt 104,30). RefCs 1943. 50.
Ism. Ravasz László: *Jób mellett* (6 préd.). RefCs 1943. 62.
A nőszövetség kérdései és feladatai. RefCs 1943. 118–123.
Ism. Musnai László: *Hívj segítségül.* RefCs 1943. 126.

- Hír Babos Sándorékról.* RefCs 1943. 135.
A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás Baráti Szövetségének megalakítása érdekében. RSZ 1944. 5–9.
Babos Sándor mandzsúriai levele. RSZ 1944. 20–22.
 Ism. Csekey Sándor: *Ámos próféta könyve.* RSZ 1944. 57–59. és *Az Út* 1944. 92–96.
A váltáság gondolata a kijelentésben. *Az Út* 1944. 203–208.
 Ism. Vásárhelyi János: *Erdélyi Emlékkönyv.* RefCs 1944. 2.
A gyermeknek (ism. az 1944-es dél-erdélyi naptárt). RefCs 1944. 5.
A kibédi asszonyok figyelme. RefCs 1944. 46–47.
 Ism. D. Dr. Kiss Tihámér: *Református Hitvallásunk.* RefCs 1944. 59–60.
 Ism. Révész Imre: *Tegnap és ma és örökké.* RefCs 1944. 70–71.
A váltáság gondolata az Ótestamentumban. Kv. 1945. Ism. Tőkés István RSZ 1947. 75. és ajánlás RSZ 1945. 69.
Második levél lelkipásztor testvéreimhez (az 1944. 5–9. folytatása). RSZ 1945. 55–56.
A harmadik levél (az előbbi folytatása). RSZ 1945. 159–160.
A felülről való békesség. = Az idő határán. Kv. 1946. 54–62.
Naamánné szolgálója. RSZ 1954. 39–42.
Izsák, Jákób, Ézsau. Genézis 25,19–35,29. RSZ 1954. 54–68.
Vértestvérek vitája. = Szólj, Uram, mert hallja a te szolgád. 1958. 172–188.
A masszorétikus szöveg és a Qumrán-szöveg egybevetése Ézsaiás próféta könyvében. RSZ 1960. 302–311.; 1961. 254–277.; 1962. 93–102.
Egy új Ézsaiás-kommentár (ism. W. Eichrodt: Der Heilige in Israel). RSZ 1964. 347–351.
A bibliai időszámítás. RSZ 1965. 120–125.
Vischer Wilhelm. RSZ 1966. 21–28.
Isten szabadítása és megbékítő munkája (vázlatok Gal 5,13–14 és 2Kor 5,16–21 alapján). RSZ 1979. 422–424.
Imádság (préd. Mt 6,5–6). RSZ 1982. 404–406.
Ünnepi és hétköznapi életközösség (préd. Jn 1,1–3). RSZ 1983. 40–41.
Exegetikai jegyzetek a Róm 2,1–10-hez. RSZ 1983. 509–510.
Exegetikai jegyzetek a Római levél 2. részéhez. RSZ 1984. 159–161.
Exegetikai jegyzetek a Római levél harmadik részéhez. RSZ 1984. 255–258.
A bételi kijelentés. RSZ 1992. 90–103.
Sardis (préd. Jel 3,1–5). Igehirdető 1992. 212–215.
A halál és a feltámadás keresztsége (préd. Róm 6,3–4). Igehirdető 1993. 148–151.